

Милован-Мушо Шћепановић*

БОГИШИЋЕВИ ИСПИСИ СУДСКИХ СЕНТЕНЦИЈА СА ПОДРУЧЈА КОЛАШИНА (1873-1899)

Великан правне науке, Валтазар Богишић је дошао у Црну Гору у априлу 1873. године, што је објавио „Глас Црногорца” од 21. априла 1873. године, наводећи да је он већ стигао на Цетиње „у добри час” и отпочео рад на цјеловитој кодификацији црногорског обичајног права ради израде имовинског законика. „Кодификација представља већ сама по себи, па намијењена било којој му драго држави, огромну темељиту предтјечну радњу. Тим је неопходнија и тежа та предтјечна радња за државу као што је Црна Гора, гђе законодавна радња у овакому размјеру нема предшаственика, гђе крајња особитост земљописног положаја, историчкога развитка економских извора и свијех другијех одношаја јавнога и приватнога живота не да ни помислити о какву пријеводу подржавању или простој примјени туђих већ готових закона, па чинили они чудеса у држави, за коју су издани били ”, стоји у напису.

У то вријеме Црна Гора је личила на велики војни логор, спремајући се за велики ослободилачки рат од Турака, који се одиграо у годинама 1876-78, чији је побједоносни завршетак више него удвостручио њену слободну територију, донио признање њеног државног суверенитета и међународног правног субјективитета (на Берлинском конгресу 13. јула 1878. године) омогућио запосиједање градова: Подго-

---

* Аутор је приредио грађу у прилогу.

рице, Никшића, Жабљака (Црнојевића), Бара, Улциња, Спужа и Колашина и отворио излаз на море.

Тада је Црна Гора била административно подијељена на десет нахија: Катунску, Црмничку, Ријечку, Љешанску, Брдску, Никшићску, Зетску, Морачку, Васојевићку и Приморску. Нахије су биле подијељене на капетаније а ове на сеоске општине у којима су постојали од народа бирани кметови, као судско извршни органи и примиритељни судије. У 1874. години извршена је реорганизација сената тако што су неки његови чланови делегирани у новоосноване управе (унутрашњих дјела, финансија, војске и Књажевске канцеларије) као зачетке будућих министарстава. Сенат је остао као највиша судска власт у земљи са чисто судским функцијама, док су управне функције пренесене на новоосноване управе.

Од 1879. године настаје нови период у реорганизацији судства (тзв. предреформно доба), што ће бити довршено почев од великих судских реформи у 1902. години и даље (тзв. реформно доба у развоју судства). У 1879. години укинута је Сенат оснивањем Великог суда као највишег судског органа у земљи, као и министарстава: унутрашњих дјела, спољних послова, војске, правде и финансија. Формиран је и Државни савјет састављен од министара и одређеног броја чланова које је именовао књаз. Тиме је одвојена судска од управне власти у највишој инстанцији. Поред своје редовне судске надлежности Велики суд је овлашћен да у недостатку прописа о судској дјелатности односно прописа материјалног и процесног права, даје своја тумачења обичајног права и постојећих закона и у том смислу издаје наредбе и упутства (расписе).

Резултат дугогодишњег Богишићевог рада на прикупљању материјала о обичајном праву црногорских и њима сусједних племена, је израда *Опшћег имовинског законика за Црну Гору*, који је проглашен 25. марта 1888. године и ступио на снагу 1. јула 1888. године. Законик је обухватио само имовинско а не и породично и наслеђно право, што је због посебног схватања система и других разлога остављено за посебне законе.

Први критички приказ ОИЗ, у виду извјештаја, дао је Коста Војновић, члан ЈАЗУ, на засиједању Академије 2. јануара 1889. године (објављен на преко стотину страна), у којему поред осталог наводи:

„Црногорски законика је у Општем имовинском законнику за Црну Гору, признао континуитет народног правног живота, и по

томе други извор права у народним обичајима... чиме је постигао ону главну цијељ - сачувати праву у Црној Гори своју органску природу и развитак.

Богишић је довео у потпуну свезу и хармонију садржај Законика са обичајем и у обиму како се то до сада није другдје на законарском пољу извело.

Богишић је у ОИЗ примијенио начела:

1) Закон и обичајно право постаје с почетка као самостална правна врела, један уз другог у једнакој снази и важности;

2) Укинуће обичајног права по законарству није оправдано без великог разлога;

3) Обичајно право као попуњујуће правно врело, може уз опсежно законарство остати у врједности, те га се има само из особитих разлога и докле они допиру, искључити или ограничити;

Богишић је уздржао у потпуној свези садржај Законика са обичајем и одмах у члану 2. признао у доброме обичају моћ попуњујућу празнине закона, а у чл. 779. означио обичајем „оно правило које се држи и које влада у народном и судском животу, а није ушло међу правила писаног закона”. Код аналогичног тумачења закона у чл. 3. установио је да ако за неки особити посао или случај не буде ни у законима ни у обичајима одређена правила, ред се је владати по подобију других сличних правила, т.ј. црпљети толико из закона колико из обичаја.

Богишић се старао како ће Законик бити у најширој мјери народу приступан па га је обукао у најразумивији језик и стил продирући до прозрчане бистрине са најточнијом техником сигурности, имајући у виду неправнике суце, народне суце који су својом бистром памети, здравим разумом и поштеним срцем до тада примјењивали обичајно право и који не би могли без припомоћи и кажипута нити схватити нити упоравити први суставни Законик...

Богишић је држао сједнице са старим искусним суцима, јуридикки необразованим, којима је читао и објашњавао разне установе и све претресао с њима оним популарним начином, којим се дају и апстрактне идеје дојмити здравога разума нашега народа, особито тако бистрога и брзога схватања, какав је црногорски....

Француски врсни правник и академик Даресте је на сједници Француске академије наука почетком 1889. године рекао о Општем имовинском законикау за Црну Гору:

„Ово је дјело на част ученоме правнику који га је извео, како и владару који га је надахнуо”.¹⁾

У марту 1893. године, Богишић се поново нашао међу Црногорцима, прихвативши понуду да буде први министар правде у Књажевини, и на тој дужности је остао до фебруара 1899. године. Нарочито је за то вријеме оживјела иначе дјелотворна функција Великог суда, испољена у томе да наредбама и упутствима (расписима) као и вршењем надзора над радом нижих судова, надомјести празнине у недостатку прописа материјалног и процесног права као и да помогне њиховом стручном оспособљавању, будући да је недостајао правнички стручни кадар и у Великом суду а тим више у нижим судовима. Иако добри познаваоци црногорског обичајног права, судије нижих судова нијесу у новим условима могли без такве помоћи Великог суда и Министарства правде.

Богишић је припремио и друго издање *Ойшићез имовинског законика*, које је изашло у Цетињу 1898. године, 14. јануара, о чему књаз у указу за то издање наводи:

„Одобравање и похвале којима је, у цијелом правничком свијету, једнодушно поздрављено било ово законодавно дјело, потпуно су оправдане и примјеном његовом у нашим судовима.

Наравно, за ових десетак година, судска практика није могла а да, у пространој законској књизи ове врсте, не замијети и таквијех тачака које би добро било, првом згодом, подврћи особитоме пријегледу и разматрању, те их у склад довести са приликама и потребама које за ово вријеме насташе или се објавише.

Управ, више поменута припрема Законика о новоме издању даде згодну прилику да се предузме и ова радња. Прилика је била тим згоднија што је, према жељи нашој сам саставилац Законика и др. В. Богишић, наш садашњи министар правде, могао и ову двоструку задаћу на се лично примити. Њему је, разумије се, било лакше него икому другому поступати при томе по нашем главноме упутству, тј. вршити и овај рад у истоме духу и правцу у ком је вршио и пређашње велико предузеће самога састављања Законика”.²⁾ Богишићева научна интересовања и истраживачке активности за цијело вријеме бављења у

¹⁾ Коста Војновић, *Ойшићи имовински законик за Црну Гору с обзиром на остало црногорско законодавство*, „РАД” ЈАЗУ, 1889. г.

²⁾ *Ойшићи имовински законик за Књажевину Црну Гору*, друго издање, Цетиње 1898. године, VII и VIII.

Црној Гори превазилазиле су програм у изради закона, како у погледу историјско-правне грађе тако и у односу на правне споменике, етнографску грађу, нумизматику и друго о чему налазимо потврду и у његовим казивањима од којих наводимо један примјер, како слиједи:

„Кад се у седамдесетим годинама прошлога вијека почесмо бавити претходним и припремним радовима црногорске кодификације, темељна нам је задаћа била упознати се с облицима неписаног права, који живљаху у обичајима црногорског народа. При томе нијесмо смјели заборавити на обичаје прекограничних сусједа, особито српских суплеменика. Између свијех њих, у оно вријеме, најживљу нашу пажњу притезаху приморски крајишници, Паштровићи. О њима нам је давно прије тога причао, при честим пријатељским састанцима, покојни Стјепан Љубиша, и сам поријеклом Паштровић, а та је причања доцније допуњао Висарион Љубиша, најприје архимандрит манастира Острог а најпослије митрополит Црне Горе.

Занимљиво приповиједање оба Љубише, побудише у нама жељу да, особито за правне и суцке прилике бивши комунитади, дођемо и до какве писмене исправе, особито старијега времена. Имајући управ тај циљ пред очима, ми негђе јесени 1875. год. одосмо лично у Паштровиће. Стигнув у главно мјесто, пожурисмо се да прије свега распитамо за старинске споменике паштровске самоуправе: за Законик, за Староставник и за Књигу (записа, исправа) које помињу и доступни нам у овај час писци паштровске прошлости. Ми мишљасмо да се ти преважни споменици чувају у садашњој општини, и да су ту свакому познати.

Та они су, кажу у своје вријеме, уза сребрни печат комунитади, сматрани били као неке врсте регалиа, која су употребљавана као знак пријеноса власти с пређашњих чланова управе на новоизабране, што се вршило сваке године лицем на Видов дан. Против сваког очекивања нашег би категорично изјављено да су ти споменици данас сасвим непознати у мјесту, те да је узалудно свако даље тражење и распитивање.

Послије тако одречних изјава, ми бијасмо изгубили сваку наду да ћемо том приликом ишта писмена наћи. Зато се још више обрадовасмо, кад нам, тик пред нашим одласком, изнесоше двије крње свеске, не одвећ старих судских записа паштровских. Како те свеске управ и јесу извор грађи која се ниже објелодањује, требаће ипак да овдје уврстимо кратку ознаку њихову...

Судски записи који нас, наравно, највише притежу, носе свагда на челу обичну, готово стереотипну формулу: „Сиедећи ми четири суђе и воиводе с банкадом...” Судије су били људи из народа, те су у главном и мислили као и народ и одлуке своје оснивали на појмовима о правди и правници наслијеђенима од предака... што се обично називље еквитас... Како му је дужност поступати по закону, судија при самом суђењу моли страну, за коју би примјена (закона) корисна била, да пристане на неки отклон од строга правила... Стране се унапријед и изречно, обвезују да ће бити „контене” оним што пресуда одреди и одричу се права призива на вишу власт...”³

„Сумирајући све напоре, Богишић је објективно и научно расуђивао, мирно и сталожено разматрао материју имајући у обзир историјску битност током бурних перипетија нашег човјека са својеврсним законима традиције, обичајима и обичајним правом. Био је у пуном узлету неоптерећен никаквим сугестијама и којекаквим примједбама, па је остао као један од неимара модерног законодавства о чијем значају с дивљењем говори дух генерација.”⁴

Нико Симов Мартиновић је у 1953. години радио под окриљем Историјског института Црне Горе у Богишћевој библиотеци у Цавтату извршио препис важније необјављиване грађе која је депонована у Архивском одјељењу Института у Подгорици (исписи сентенција налазе се у фасц. 233).

У оквиру те грађе налазе се и преписи Богишићевих исписа сентенција из судских протокола, почев од 1840. до 1899. године.

Ми смо у ову збирку унијели сентенције из судских протокола Началства Морачког, Дробњачког, и Брда, као и протокола сената и Великог суда што се односе на подручје Роваца, Мораче и Колашина уопште, углавном из области имовинског права - и само оне које сматрамо карактеристичним и особеним за упознавање рада судова у том временском раздобљу за то подручје.

У овај рад смо унијели и неколико сентенција из *Збирке исправа црногорских судова*, аутора Н. Рајковића (издање ЦИД” Подгорица 1998.) које су исписане из Државног архива у Цетињу а односе се на подручје Колашина.

³ Валтазар Богишић, *Десетина судских записа из Пашићровића*, Београд, 1906, 6.

⁴ Василије Лукић, *Валтазар Богишић (уз 70. годишњицу смрти)*, „Цетињски лист”, 25. априла 1978. г.

ИЗ ПРОТОКОЛА

НАЧАЛСТВА МОРАЧКОГ за 1873. годину

(Арх. ознака у ББ у Цавтату, XV-5 а у Ист. институту Сигн. бр. 233/19)

1) Накнада штете за украдене браве

На 23. јануара 1873. Како нађе барјактар Вукалица Милутинов 5. брава бјелопавлићкије у Влаховића, које су украли оне године кад су Турци били на Црну Гору. И дође Вукалица и приказа нама. Ми му рекосмо: - питаћемо Сенат на Цетиње оће ли се шибикати лупежи?

И за ово пита Мијајло Божов госп. Божа на Даниловград. Госп. Божо рече да се лупежи не бију, но да се из њих измире брави, ономе коме су покрадени.

Пресуда:

Ми по наредби госп. Божа рекосмо Вукалице: те браве измирити Шују Прелевићу из Бјелопавлића. И рекосмо Вукалице да узме за свој труд цекин 1. из прије речених лупежах. И на ово присташе.

2) Продаја очинства уз задржавање права у комуноу

На 3. фебруара 1873. Како продаде Јована Векова своје очинство стрицу Радоици Вукашинову за талијера 240. и намири јој Радоица тал. 100., а 140. оста дужан, и још оста Јовани дио у комуницу у Платијама, а друго све купи Радоица.

На ово присташе и међу своје ручне крстове.

+ Јоване Векове

+ Радоице Вукашинова

3) Уговарање назад купње у корист потомака

На 6. марта 1873. Давија између Нова Радојева и Милике Перишина, обоје из Роваца.

Каже Ново: Кад одигосе неки Ровчани у Липово на земљу коју им даде Господар од придобитка, одиже покојни Периша Лазарев, мој братучед, и продаде његову земљу мене коју имаше у Ровца. Сву за 250. талијера. И рече ми покојни Периша: Ево ти ја Ново продадох моју сву земљу а паре ћу узети на ови начин: Ако бих ја почем погинуо, па остало моје робље да их оћерају Турци из Липова и притисну им земљу, ако би се повратили у Ровца нек ти даду паре а ти њима земљу. Ако ли бих ја живио па макар и да би ми отели Турци земљу, да ја не могу никад наћи у тебе земљу па ја куд се ђенем.

Ја Ново немогући мојом сиромаштином платити земљу, продадох моју Милошу Мињину за талијера 60., и ја моју дадох наурвано Милошу и подмирих Периши паре за земљу. Ово прошло љето погибе Периша у Липово. Сад ова његова жена тражи да јој ја вратим земљу и да на њу додигне. Ја јој је вратити не могу чим неоће Милош мене ону моју.

Милка каже: све је тако као што кажете, али ја у Липово већ стајати не могу но жудим вратити се у Ровца са ђецом, ако може бити да им се врати оно њино очинство.

Пресуда:

Ми молисмо Милоша да врати Нову земљу и да му прида Ново талијера 8. зашто бјеше Милошу мал јевтино прошао кад му је мирио земљу готовијем парама.

Милош приста и врати Нову земљу а Ново врати Милки земљу али да Милка мири 8. талијера Милошу преко главнијех 60. талијера.

На ово пристају сви.

+ Милоша Мињина

+ Нова Радоева

+ Милке Перишине

4) Подјела комунице

На 14. марта 1873. Давија између Миочана око комунице, коју имаху међу собом и не могоше да се нагоде.

Ми посласмо Пунишу Лукина и Драгоја Кујовића барјактара, и подијелише им крчену земљу на 20 дјеловах и 40. дјелова, у три дијела. И дадоше један дио Кујовићима а два дијела Шуковићима, јер их тако долазаше по дјеловима.

И побихше међаше између Кујовића и Шуковића.

Први међаш на крај Миљанове њиве, други на крај Лаза у цклад, трећи у Велики крш у Слијепој пећини, па отолен у Равни поток, водом уз поток на путину, па путином преко Иванова лаза на крај. Међашење ту пресјече Стијена, па Стијеном у Криви дуб. Из Кривога дуба у букву под Гувно па отолен право низ Манити бријег у воду Слатину, па водом Слатином навише у Ждријело на врх Вранотинијевих крша, па отолен у бријег на путу, па путем у Рашачку.

На ово се нагодише Кујовићи и Шуковићи и допуштише један другоме да могу пасти са стоком кудијен ко оће, али само да не смију један другом уносити сјечиво у гору нипошто. Ова је гора питома.

На исти начин подијелише гору букову (прво) на троје (па) по димовима тј. два дијела узеше Шуковићи а трећи Кујовићи.

И би (капетан) Пуниша међу њима те им (то) дијели дана 7, и узне путнине тал. 5 и 1. талијер дадосмо Драгоју зашто бјеше помогао Пуниши дијелити их.

На ово пристају сви.

- + Драгоје Кујовић, за све Кујовиће
- + Милета Бојовић, за све Шуковиће

5) Наслеђе мајинства

Како дође Милун Андрин и Божо Савићев и Митар Драгојев, за очинство својих мајки, које им је било под Милутином Драгојевим (Машковићем) из Осредака, и под рођацима Милутиновим.

Божо Савићев са својима рођацима рече Милутину: остало је очинство нашијех мајки под вама, премда су нешто и узимале, али још је нешто остало наших мајки под вама. Милутин одговори: ваше су мајке нешто узеле, али нијесу све, али оно што им је остало опростиле су нам све, само што карту дале нијесу.

Божо с рођацима рече: ако се можете заклети да су вам наше мајке опростиле што им је остало, може ви бити, сретња вам било, али најпослије ако вам је драго дати нама четворици 16. талијера, драго ли вам се заклети, па да нам нема ништа.

Милутин с рођацима би волији дати 16. талијера него се клети, и даде им 16. талијера а они њему карту, да га за ово нема нико дирати.

На ово присташе и међу својеручне крстове.

+ Божов, + Милунов, + Матијев, крст + Митров.

6) Отварање сеоског пута уз накнаду

На 12. априла (1873). Да се зна како продаде Лакић Зекић, Раду Радованову земљу у Рудо поље за 70. талијера и оставише ваду за паре до Аранђеловадне, да му (тада) да Раде готове паре.

И остави суд пут истом Радовом земљом цијелом селу које не могаше без тог пута, а без тог пута не могаху (никако) 6 кућа. И уцијени суд земљу коју притискивање пут талијера 6. т.ј. да дадне свака кућа по 1. талијер и да им је тудије пут.

На ово пристају.

- + Лакић Зекић
- + Раде Радованов

7. Одштета за невраћену ствар узету на послугу

На 4. маја (1873). Давија између Шола Крстова и Буја Лучина, оба из Липова.

Каже Шоле: Дадох Бују котао да прави медовину, па сам му га искао оно јутро кад су Турци ударили на Липово, да ми га ујутро донесе (али) он ми га не донесе. Послије га Турци понијеше. Био сам дао за котао цванцика 23, и ш њим сам се служио 4 године.

Бујо одговори: Све је то истина што си казао само што ти ја котао оно јутро нијесам могао донијети, јер је био пун меда. Послије понијеше Турци и мед и котао.

Пресуда:

Ми кад им разабрасмо давију, уцијенисмо им котао цванцика 18, а 5 одбисмо зашто котао бијаше горио 4. године, па од реченијех 18. цванцика рекосмо да штетује Шола 6 цванцика а да му Бујо дадне 12. цванциках.

На ово оба присташе.

+ Шола Крстова

+ Буја Лучина

8. Диоба сувласника

На 8. маја (1873). Давија између Рада Милованова и Бега Божова, око земље и горе у Љутој.

Каже Раде: Моја је половина земље у Грабину коју смо одузели од Станковићах, сад оћу да ми је одијелите од Бега, јер нам заједно опстајавати не може, а и другу гору што нам је заједно све ћу да нам подијелите.

Бего одговори: Истина је за гору да нам није подијељена, можемо је подијелити, а што кажеш да је твој удио и у Грабину од земље, за то ми је казао отац да тебе нема дијела у Грабину. Ти пошто боље знаш да то имаш закуни се па ћемо је подијелити. Нећеш ли се ти заклети ја ћу, како ми је казао покојни отац да ти у ту земљу дијела нема.

Пошто ми разабрасмо давију, рекосмо им: Кажете да вам је гора неподијељена, бисте ли пристали да дамо из комуна Раду један лишњак, па да се ниједан не кунете око земље, но нек остане за Бега земља у Грабину, а за Рада дати му лишњак.

Оба одговорише да пристају.

Пошто на ово присташе подијелисмо им цијелу гору наполи. Пошто Раду дадосмо из комуна прије речени Лишњак, допаде Рада

половина горе а Бега су два братучеда половина. Тако им по старини падаше.

Послије подијелисмо Бегу Божову и Шолу Радованову с братом њихов дио наполи. Овдје смо били дијелећи гору 3. дана. Узесмо им за путниту талијера 4. Од истијех дадосмо Милинку Стеванову с једним десечаром који је с нама био тал. 1, остаје за путнину тал. 3.

На ово присташе и крсте метнуше.

+ Рада Милованова

+ Бега Божова

+ Шола Радованова с његовијем братом Јованом.

9. Рес јудиката и питање обнове поступка

На 30. маја (1873). Давија између, с једне стране Шуњо Јелин са синовима и с друге стране Новица Зелетин са свијем Радуловићима, око горе у Кричане.

Каже Шуњо: Моја је гора. За исту гору давијали су ме Радуловићи, најпослије су ме занудили да им се закунем да је моја, или да допуштим њима да се закуну како је гора њихова. И ја сам се закleo како је гора моја на четири главе а не њихова. Сад ме опет неки од њих давијају и говоре да им се опет кунем за исту гору.

Одговора Јован Радуловић. Ја сам исти клео Шуња за гору и он ми се закleo како је његова гора, на четири главе. Сад пошто ми се једном закleo ја га више оклињати не могу ни гору у Шуња тражити.

П р е с у д а:

Ми кад им разабрасмо давију, рекосмо Радуловићима: Пошто сте једанпут допуштили те вам се закleo, више га никако заклињати не можете ни гору натражити па макар да је и ваша гора, пошто немате чистијех свједока да посвједоче је ли се Шуњо криво закleo. Па кад би освједочили да се криво закleo, онда би сте могли натражити. Иначе, гора остаје за Шуја.

На ово сви пристају и међу својеручне крстове.

+ Шуња Јелина

+ Милије Ристова

+ Јована Радуловић

+ Новака Лучина

10. Спор око појила на Капетановом језеру

На 7. августа 1873.

Дође Радисав Шуковић, Старчанин из Горње Мораче, самочетврти и пожали се на Пипере, говорећи:

- Ми Старчани не можемо живјети од Пипера, но нам препуштају у планину у Капу и харају ливаде и не дају нам појити стоку на Капетаново језеро. А дао нам је пок. господар Мирко водопој. Зато вас молимо да изађете двојица да нам то видите с Пиперима ако мислите претећи да се с њима не покољемо.

Ја, Бајо Бошковић кад чух давију старачку, послах Пунишу Лукина с писаром Ником Мартиновићем и реко им: пођите и виђите давију између Пиперах и Старчанах и поручите за сердара Блажа и за капетане Пиперске, и капетана Шола Војводића, да ви помогну разабрати давију и пресудити, јер они знају како им постојава планина и вода.

Кад смо дошли, ја Пуниша и Нико у Капу дође сердар Блажо и капетан Шоле а капетани пиперски не дођоше. Пред нама се давијаше Пипери и Старчани око преступака и воде и око похаране ливаде и не моглоше се погодити, но се умало и не посвадисмо.

Ја Пуниша с дружином бојећи се да се не покољу Пипери и Старчани, поноћи оправисмо за Баја у Доњу Морачу. Кад дође Бајо и кад разабра давију рече Пиперима: Пуштите воду Старчанима, а испашом се владајте као и до сада тј. пасите заједно само немојте један другом неприлично насртати.

На ово не присташе ни Пипери ни Старчани говорећи: ставићемо н е з е р међу собом, а воду не дамо док питамо на Цетиње.

Пошто на ово не присташе, ја Бајо с дружином ставих незер између Пипера и Старчана, цекина 1. на свакога чобанина који ујави навлашт. А који прејави нехотице да плати штету коју учини а на браве обичну глобу.

За воду остависмо да се пита на Цетиње, може ли бити Старчанима да пију и поје стоку.

За границе остависмо да се владају с њима док виши суд дође да их потврди јер се и око њих давијаху и један другог потискиваху.

За сијено се заклеше Пипери, осим једнога чобанина, да га похарали нијесу а једнога пиперскога чобанина глобисмо цекин 1, зашто бјеше преступио у ливаду. Исти цекин дадосмо десечарима који бјеху ходили са Старчанским десетарима да кметују ливаде а послјије паде похара на Старчане.

Послије узесмо у Старчана путнине талијера 7. и 4 цванцике а харача тал. 4 и 2 цванцике. Дадосмо за путнине сердару Блажу тал. 2.

12) Незер

На 19. септембра 1873.

Давија између Дуловића, Пековића и Јекнића око незера у Сињавину.

Каже Иван Пековић: Стависмо незер цијела стотина међу собом у неђељу пред посте Госпођине, до Госпођина-дне. Који би се усудио да пушти стоку у пасишта и у кошевину, да да цекина 2. И био је међу нама командир и барјактар.

Ово је Иван казао пред нама, у Началство. Ми наредисмо капетану Шолу, по истоме Ивану да пође и да узме незер у онијех људи који су преступили тј. Шора Перкова и у Шола Радивојева.

Пошто узму незер капетан Шоро и Шоле дођу пред нама и кажу нам: за незер знали нијесмо но нам је капетан на правди узео незер.

Ми кад разабрасмо давију, посласмо Пунишу Лукина. Пуниша пође у Сињавину и скупи цијелу стотину па их пита: јесте ли имали незера, као што је казао Иван пред нама?

Командир и барјактар с цијелом стотином одговори: Стависмо незер но га држали нијесмо, најпрво ми главари, но смо преступили, па онда више но половина од стотине. Али смо овако стављали незер и овијех година.

Пуниша одговори: Пошто је то тако, онда ћете ви главари платити за све који су преступили, и Иван који је пред нама казао неправо, и повукао капетана на два чвојека а и он је преступио.

У томе се замоли цијела стотина за главаре који им не бјеху казали незер, ни својијем чобанима, и рекоше: опраштамо им све ако је наше.

Пресуда: Ми кад разумјесмо давију, глобисмо командира и барјактара и Ивана Пековића тал. 6. Шору и Шолу из капетана вратисмо глобу, зашто им не бјеху казали за незер главари.

Од исте глобе дадосмо капетану за двије путнине тал. 2 а дадосмо Стевану Драговићу официјеру тал. 2 да попије с цијелом стотином. Остала 2 талијера поарчисмо.

На ово присташе.

+ Лука Илин

+ Иван Пековић

+ Новица Мијајлов

+ Стеван Драговић, за ову стотину.

13) Сентенција о разграничењу сеоских комуна у Речинама

На 2. октобра 1873.

Да се зна како доведоше Речињани Баја Бошковића с дружином, да им подијели комуницу коју имаху.

Пошто Бајо с дружином дође у Речине, подијелисмо им цијелу комуницу на пет села и то:

Дадосмо селу Мујићанима и окружисмо међашима: први међаш са врх ливаде Перка Ђурова путем који иде низ Брајића Бријег (ова ливада налази се под Кључ) те у Ријеку у међаш Перка Ђурова, из Ријеке међашима Перка Ђурова, навише право у Васојевичку. Ово остаје само за село Мујићко.

Други дио селу Вула Радивојева, од међаша Излазачкије до међаша Мујићкије. И подијелише гору сву (по) кућама до велике цаде која иде преко Кључа и до Ријеке која иде испод куће Милисава Мишњића. Оста Радовану Иванову самотрећему гора која је међу два пута, од којих један иде преко Кључа, а други преко Долова, да се шњом служе. А исти Радован су ове двије куће припада селу Мујићком. Исто селу Вулеву оста дио преко Ријеке, од међаша Милисава Мишњића до међаша Петра Мишњића па до у Васојевичку.

Грла која су под Падеж остају за три села тј. за Падежане, Владошане и Смрчане. На шест сиромаша који немаху своје ништа, дадосмо им од комуна Речинскога под Планиницу 15 рала да крче и раде. А Падежанима дадосмо од међаша поменутије сиромаша до међаша Дрљевића, па право до у Васојевичку. Дадосмо селу Изласцима, све подно ливаде гором, побјени су међаша до на врх Ђириловца па путем до у извор под кућу Лакића Радованова.

Оста Шљивовица до међаћа Излазачкије за села Владош и Падеж, да се служе гором и испашом а да не може од речена два села нико у њу крчити што није до данас окрчено и узрађено. За комун Владошки који имаху под Таировином то је од међаша Драгише Перкова до међаша Марка Ђорлана, па право потоком до међаша Перишина и Драгише Перкова.

За исти комун нареди Суд да се ш њим служе Владошке куће које немаху своје горе а који имаде своје да у њему не сијече док му траје своје. А крчити да не смије нико. Најпослије Суд и ово нареди: да из поменутога комуна нико не смије понијети дрво у Колашин да прода, штедећи сваку гору која је близу Турака.

За јелову гору нареди Суд да је нико не може забранити но да је сваки за своју потребу посјећи капац ђе нађе јелу, и то да сијече с разлогом осим Дрљевића. Он оста побанди, тј. његово све што му међаши заклопише. Оста за њега да у његову не пушта нико, ни он ни у чију. Само ако би ко њега или он кога од добре воље пуштио.

Кад им подијелисмо више речени комун, за десет дана узесмо карате на сваку кућу по 2. цванцике а кућа би свега 96, од којијех бише сиромашне 3 куће и од њих се не узе ништа а 93 куће дадоше по двије цванцике што чине талијера 31. од којих кроз приђе поментуих 10 дана поарчисмо талијера 10 и 1 цванцику. Послије арча оста талијера 15 и 5 цванцика. Од тога дадосмо за путнину капетану Вулу Радивојеву тал. 2, на два командијера: Милисаву Мишнићу и Драгиши Перкову тал. 4, подкомандијеру Ненаду Чмитићу тал. 2, барјактару Перку Ђурову тал. 1, Вучети Перишину цван. 4, дакле послије арча и путнина остаде тал. 6 и 1 цванцика.

14 Спор око плаћања најамнине за чување стоке

На 17. окобра 1873.

Давија између Мијајла Радованова и Мурата Радосављева, оба из Мијоске.

Каже Мијајло: Посупаших прољетос с Муратом и он ми привати браве да ми их чува, с овом погодбом да му дам на сваки мали брав 1. а на вељи брав 2 гроша а на говедо по 1 цванцику, и то да ми их чува до Митрова-дне. А ово је било на три неђеље по Ђурђеву дневи. Дакле, он мени по нашој погодби није јесенас исчувао 6 неђеља, по томе ми се чини данас криво да му платим потпуно.

Мурат му одговори: Истина је све како си казао само нијеси казао ово: похарали су брави и моји и твоји из тора жито сељанско и пољаци су кметовали 10 ока жита. Ти нити хоћеш да ми платиш чобанију ни жито које су брави наши похарали, кад су се из тора пуштали.

Пр е с у д а:

Ми кад им разабрасмо давију, рекосмо да Мијајло подмири Мурату чобанију по мјесецима, на онолико дана колико му је чувао а потру да плате обојица по стоци.

Они на ово присташе.

+ Мијајла Радованова

+ Мурата Радосављева

(Напомена: Иза ове сентенције стоји забиљешка:

„Протокол виђен, прегледан и одобрен.

Потврђује се.

Цетиње, 4/јануара 1874.

Војвода Машо Врбица с.р.

„ИЗВАЂЕНЕ ДАВИЈЕ ИЗ ПРОТОКОЛА НАЧАЛСТВА
МОРАЧКОГ” за 1874. годину (Сигн. у ББ Цавтату XV-5)

15) Потраживање наслеђа женских потомака

Давија између Радосава Загарчанина из Осредака и Николе Обрадова, и Пунише Симова, и ђевојаках Милисав Томина из Мијоске око земље. Узео је Радосав био пето исе од очинства ђевојачкога и продао га је Пуниши Симову и Николи Обрадову. Но се ђевојке послје подавијаше пред Сенатом и даде им Сенат од исте земље Радосављеве половину коју је био продао Пуниши и Николи, и они су држали (ту) земљу година 9.

Пошто се одузе земља Пуниши и Николи, задавијаше се пред нама да им је криво вратити земљу урађену. А Никола је оградио кућу на исту земљу.

П р е с у д а:

Ми посласмо Михаила Божова те им уцијени рад. Допаде Радосава и ђевојке да даду талијера 20. и 2 цванцике.

За ђевојке оста кућа али да даду талијера 11. и 5. цванцика а Радосав да дадне тал. 8. и по.

Пошто Михаило прегледа уцијени земљу, узе је исти Пуниша за прве паре.

И на ово пристадоше.

+ Радосав Загарчанин + Пуниша Симов + Никола Обрадов
+ Велиша Марков + Милуша Милосављева.

Пошто пристадоше, узесмо путнине цванцика 8, и остају за касу. Морача, 1. априла 1874.

Началство Морачко

16. Спор око службености пута

Давија између Радоње Даниловића и Буљана Миљанова, оба Ђурђевца, око пута између кућа.

Ми посласмо барјактара Ђока Иванова те им тај пут обиљежи.
И пристадоше и дадоше путнину барјактару, цванцику 1.
Морача, 7. априла 1874.   + Радоња Даниловић
  + Буљан Миљанов

Началство Морачко

17. Накнада штете за неучувано грло стоке

Морача, 8. априла 1874.

Како се подавија Јован Анђин и Јована Марина, обоје из Рашка.
Била је Јована дала краву Јовану да јој је изими и да му она да теле за зимницу. Послије се она крава сломи и тада они дођоше пред нама, и ми им судисмо да јој да Јован чапру и месо и да јој прида 1. цекин.

И на ово присташе.

+ Јован Анђин
+ Јована Марина

Началство Морачко

18) Умир због нехатног убиства и досуда крвине

По заповијести Сената Црногорског, дође 12 Драшковића у Манстир Морачу и заклеше се за свог братственика Марка да би он исто онако обалио онај камен што је убио Мика Пижурицу, да су му на истом мјесту гдје је био Мико били његови синови или браћа.

Пошто се Драшковићи заклеше по заповиједи Сената, пристадоше да дају талијера 133 о Василеву дану, и капетану и командниеру за путнину талијера 4, зато што су их довели у Манастир.

На ово пристадоше обје стране, и међу својеручно крстове.

+ Марко с Драшковићима,
+ Суљо с Пижурицама

19. Спор око права пречекупње

Морача, 19. априла 1874.

Давија између Савића Томашева и Неђелка Томашева, оба Осречани. Ово због два лишњака која је Савић продао Радовану Илину за тал. 5.

Рече Савић: Ја сам нудио брата Неђељка прије ове продаје као што је по реду али ми их он није хтио купити, па пошто ми је било нужно продадох их Радовану. Неђељко се послѣје присјети и рече да ће их он платити али Радован није прихватио пошто их бјеше платио.

Ми рекосмо Неђељку: није код Суда да ти их сад враћа но их било купити при понуди. И на то присташе.

20. Диоба браће и давање дијела очевине на име удовичког ужитка Морача, 25. априла 1874.

Подијелисмо два брата из Бара, Радосава Савићева и Луку Савићева и они дадоше мајци на име права удовичког ужитка: осам оваца, двоје шиљежи и једну краву као и четврти дио од куће, и четврти дио од земље у Рудо Поље. И исплати Лука Радосаву кућу талијера 24 и даде Радосаву да може посјећи из његове шуме грађу да направи савардак, и плати Лука путнину за Мрдељу Вељова.

+ Радосав Савићев   + Лука Савићев

21. Заклетва у Манстиру у доказ купопродаје Морача, 25. априла 1874.

Давија међу Ђуром Пушељинијем из Церовице и Станојком Илином из Мијоске.

Рече Ђуро Станојки (која му бјеше свастика): нијесам ти продао ливаду у Вучје кад сам ти продао оно друго све. Станојка рече: јеси и ливаду у Вучје када и све остало.

Ми питасмо: имате ли чиста свједока на кога би сте се могли ослонити. Но рече Ђуро Станојки: хајде ми се закуни како сам ти продао и Вучје. Ми рекосмо: немој Ђуро но се ти закуни. А Станојка рече: немојте но ћу се ја клети која сам то и куповала. Ми јој допуштисмо и она пође у цркву да се закуне али је Ђуро врну и рече да се не куне но да јој је он све продао и његово није остало ништа у Мијоску. И на ово пристадоше.

+ Ђуро Пушељин   + Станојка Илина

22. Потврда уговора о купопродаји земље уз право назадкуње На 4. маја 1874.

Продаде Вуксан Милунов Радоњи Чмикином своју земљу за 65. талијера с тим да Вуксан у случају повратка у Морачу може повратити ту земљу од Радоње дајући му 65. талијера а Радоња њему земљу.

На исти начин остави Вуксан Алекси Драгићеву ливаду у Кућишта за 14. талијера с тим да у случају Вуксанова повратка може исту узети за исту цијену и да му је Алеска дужан вратити.

И на ово присташе.

+ Вуксан Милунов, + Радоња Чмикин + Алекса Драгићев

23. Спор око горе у Врујцима

Морача 24. маја 1874.

Давија између Врујчана, с једне стране Ненад Чмитић, Симо Чуков и Марко Мијатов а са друге Михаило Милин, око горе у Дубовинско Присоје.

Каза Ненад с дружином да је та гора комуница а Мијаило одговори заједно с браћом, да је то њихово од кад су се наши стари дијелили и да им тако хвата међаш од ливада и да су са њом били капац од њихова ђеда до сада. На ово се могу заклети или нека се закуне Ненад па ће га вјеровати.

Ненад с дружином одговори да се неће заклињати но нека се закуне друга страна.

Ми пошто разумјесмо давију дадосмо оклетву Михаилу по допуштењу Ненадову с дружином. Михаило се закле а они присташе са обе стране.

+ Ненад Чмитић + Симо Чуков + Марко Мијатов + Михаило

24. Давија око катуна у Рзачи и враћање исте у комун

На 10. јуна 1874.

Давија међу Љевиштанима око катунах у Рзачу којега им је подијелио капетан Сава Батрићев и перајник Вуко Дајичин. И тада учинише много дјелова тј. на сваку кућу по једно исе.

И стога дијељења дочекала су Љевишта велику тегост и пале двије крви с истога дијељења, међу њима.

И сами Љевиштани виђоше да им се тако опстати не може што се опет неће међу њима зло догодити. И позваше Суд: Мијаила Божова, капетана Шола Војводића и писара Николу Мартиновића.

И рекоше Љевиштани: „Чините ни за ово какав начин јер је с ове прве диобе било доста зла, па ако нам нећете дати какав начин биће и више зла”.

Суд им одговори: „ми друго ништа не можемо кад је пријед то суђено, само ако ви је свијема то мило а ви га ставите у комун као што ви је и пријед било од како сте се населили у Љевишта”.

Љевиштани сви бијаху ту и сви бјеху задовољни на такву пресуду и оставише Рзачу за комун.

И остависмо предно међу Рзачом и планином: први међаш под Дебели бријег на врх Омара, отолен у Ждријело Љутовско, из Ждријела Љутовскога у Ждријело Рзачко, из Ждријела Рзачког по дно ливада више Ракове Ластве. За Штрбине учинише начин да их нема нико орати ни косити но остају за комун. За Клобук којег присвајаше Турчин Зајков, Суду се допаде да је право да остане за комун селу а тај Клобук је на сред Штрбине. Турчин допушти, само да се не може ко други у њега уселити, јер да је ко могао не би никога допао сем истога Турчина.

Пресуда:

Ми пошто им ово помијешасмо они сви бише задовољни на пресуду.

Узесмо им за путнине талијера 4 и 4 цванцике. Узе капетан Шоле 4 цванцике а 4 талијера за касу.

Сви Љевиштани присташе и међу своје крстове.

+ Кљајићи	+ Јушковићи
+ Мучалице	+ Дипићи
+ Јакшићи	+ Дубљевићи
+ Мастиловићи	+ Ландуповићи
+ Туовићи	+ Чечовићи
+ Мештери	+ Диплићи

25. Враћање имовине сирочадима (по пунољетству)

На 17. јуна 1874.

Давија међу Јоскимом Петровијем и Радованом Павловијем.

Радован је остао без оца од 8. година а брат му Димитрије од 3. године. Имаху сестру од стрица Милену Лакићеву.

Ова су сирочад стајала у Тимару. Јоксим Петров пође код Новице Церовића и заиска ову сирочад а Новица му их даде (на старање) и рече Јоксиму: ето ти ђеца и све њихово имуће. Чувај Јоксима ово њино јер им ништа главом погинути не може. А ђеца су имала: брва 10, говеди 4. и једног коња.

И стајаше ова ђеца код Јоксима 9. година. Милена се удаде из крај Јоксима.

И дођоше к нама да се дијеле.

Пресуда:

Ми све потврдисмо као што је рекао Новица и одијелисмо ђецу од Јоксима. Милена затражи њено што јој припада од ђеце. Ми јој дадосмо од свега половину и Милена након тога даде земљу ђеци од своје добре воље.

И на ово бише задовољни и међу својеручне крстове.

+ Јоксим Петров   + Милена Лакићева   + Радован
+ Димитрије

26. Давање удјела новонасељенику при подјели комуна

На 28. октобра 1874.

Давија између Пођана, с једне стране Божо Купинаш а с друге стране Петар Мишнић са свијем Пођанима.

Каже Божо: учинио ми је Петар криво када је зимус доводио капетана и Суд те су дијелили комуницу, што ми нијесу дали дио као и другоме Пођанину. Истина нијесам овдје старица но сам Ровчанин и додигацац има већ 30 година, па сам вам данас комшија и брат. Не тражим старину него оно што је ишчекало капетана и Суд.

Петар му одговори: Ти си Божо другоплеменик а сједиш на куповну земљу а комуница је наша старина која нам је остала од ђедова и ми смо је до сада бранили па нам се чини да није право да имаш од ње дио. Али ево суд па ако види да је право нека ти да, мени је мила правица са свом браћом.

Пресуда:

Ми пошто разабрасмо давију, дадосмо Купинашу 9. листосјека од листосјека Петра Мишнића, Риста Миливојевића и Пера Цигранина а њима поправисмо од сеоског комуна, И узесмо путнину.

Странке на ово присташе.

+ Петар Мишнић + Ристо Миливојевић + Вукадин Новов + Божо
Купинаш

27. Незер

На 9. декембар 1874.

Давија између Веља Мијатова и свијех Осречана око ливаде у Гнојишта.

Каже Вељо: - молио сам сву браћу сељане да ми бране ову ливаду али они не хтјеше да ми је бране. Пошто не хтјеше узех карту прољетос у вас и ограничих се са цијелим селом, стависмо међу собом н е з е р за преступну казну од 1. цекина да дају они што преступе у моју ливаду а толико и ја њима ако преступим у њину. Сад они мени преступају и нијесу погодни да ми је бране.

Одговори Милинко Стеванов: - молим вас да оправите Мијаила Божова и писаре да виде ливаду коју брани и јели прилика да је брани пошто једном покоси, јер ми никако не можемо да је бранимо. Ако се његова забрани забраниће сваки сељанин своју у селу од Ђурђевадне до на неђељу поста Божићнијех.

И ми посласмо Мијаила Божова и писара и они кад виђоше ливаду Вељову рекоше да му се брани.

Тада рекоше цијели сељани: и ми ћемо бранити.

Ми допуштамо да могу сви бранити своје ливаде до на неђељу поста Божићнијех тј. док се опасе јесења трава, само ако могу један од другога, ако ли не могу онда неки пуште они који не могу један без другога.

И остависмо им предно између села и планине: први међаши на врх Пољана, други двије везе од ливаде на дно Требјешина, трећи у крш на дно, одатле путем преко страна у крш на дно Лугова, па у крш на дно катуна, у пут, па путем на Луко брдо, с Лукога брда путем у границу Јасеновску.

Ове границе се стављају док не издигну у планину, а кад издигну може сваки са стоком пасти до на обруч, на доњи крај катуна.

Узесмо путнину а на ово пристаде цијело село и међу својеручне крстове.

+ Вељо Мијатов   + Милинко Стеванов, за цијело село

28. Губитак права пречекупње протеком дужег времена На 19. децембра 1874.

Давија између Јована Зиндовића и Сима Станушина.

Каже Јован: - прије 9. година пођох на Цетиње и запросих у Сенат да ми допусте да узем земљу која је још пријед тога била остала пуста од мојих братучедах. И допушти ми Сенат и покојни госп. Мирко да земљу могу узети, и стави ми цијену на земљу тј. процијени свако рало земље на 5. талијера а косу ливаде 5. талијера. И за ово ми је свједок Сава Батрићев, који је ту био кад ми је ово речено.

Симо му одговори: - ја ту био нијесам ни моја мајка ни ниједна од моје три тетке, али ако се може Сава заклети да је покојни госп. Мирко тако Јовану одредио и Сава ту био и по цијени коју је одсјекао ја пристајем и данас да ми је плаћа тако Јован.

Ми питасмо Саву и Сава одговори: - Тада му је рекао госп. Мирко да купи земље колико могне и по оној цијени а што не могне да може мајка Симова продати коме оће и пошто сама могне. Али Јован оног пута не узе нимало, но земља до данас ишчека непродата и мајке Симове и њеније сестара.

Пресуда:

Ми кад им разабрасмо давију, допуштисмо мајки Симовој Стануши да може продати своју земљу са својијем сестрама коме оће и ко јој највише да, и досудисмо Сави путнине 2. талијера.

Они на ово присташе и стављају својеручне крстове.

+ Јован Зиндовић   + Стануша Радулова

29. Губитак права пречекупње протеком времена

На 19. децембра 1874.

Давија између Јована Зиндовића и Кусе Лакине.

Каже Јован: - пошто ми г. Мирко дозволи да плаћам земљу оди-вама и осјече ми цијену на земљу, дођох у Морачу и узех у Кусе земљу и дадох јој талијера 20. За ово 20. талијера држим цијелу њену земљу и још јој дугујем 15. талијера за ливаду и Шкрке. А оно земље и ливаде те је било доље око моје куће, платио сам са оних 20. талијера.

Куса одговори: - што сам примила пара а ти узео земљу око куће, за то ја пристајем.

Пресуда:

Ми кад разабрасмо давију, рекосмо: што је Јован платио да остане за њега а што је данас ишчекало непродато (и неплаћено), допуштамо Куси да може продати коме оће и колико може, као своје очинство.

И на ово присташе, и међу својеручне крстове.

+ Јован Зиндовић   + Куса Лакина

30. Обнављање међа дијела продате комунце

На 10. децембра 1874.

Давија између Влаховића и Церовичана око Ђедова Дола.

Кажу Влаховићи Церовичанима. Купили смо у вас Ђедов до и дали смо ви за њега 100 талијера и вама више у њему исета нема.

Церовичани одговорише: Продали смо ви Ђедов до, али све нијесмо што и сами знате. Нијесмо вам све продали па смо се судили на Међуријечје око исте куповице и заклео вам се Пурен Тапушковић и Аџија Мићов докле смо вам продали и ево карта коју смо учињели. И ти си их исти капетане оклињо и Павића Ђиканова и Лакића Радованова и карту сте уписали.

Петар с дружином одговори: Знам дасте се клели али не знам за докле сте се заклели а ту ви карту не вјерујемо што ни се опет нећете клети.

Ми кад им разумјесмо давију рекосмо Церовичанима да пођу у Ђедов До и да побију међаше кудијен су продали Влаховићима и да им се на њих зауну, јер нам се чини да ви је та прва погодба и клетва са свијем мутна.

Влаховићи из договора тј. капетан Петар Лукин, командир Миро Павићев и Лакић Радованов, послаше два десечара: Јоваша Васиљева и Шула Станојева, и побише Церовичани први међаш, крст и плочу на дно Космаче, други страном у Плочу на дно мале, трећи у плочу на врх Сиљеве главе, па отолен на правац страном на дно Малога Равњака, отолен управ у глатку греду на крај Валовитога дола тј. под Мали Пријевор врх речица. И на све ове међаше закле се 12 Церовичана, како им више продали нијесу но до поменутијех међаша.

На ово обје стране присташе и међу својеручне крстове.

+ Бећо Зулетин + Јоваш Васиљев + Шуле Станојев,
светројица за све Влаховиће, и
+ Туро Милићев + Мирко Радојичин + Никола Вулев,
за Церовичане.

СЕНТЕНЦИЈЕ ИЗ РАЗНИХ ПРОТОКОЛА

I. Из Протокола Началства Дробњачког (сигн. у Ист. инст. бр. 233/18):

31. Међуплеменски спор око комуна

На 15. маја 1872. Давија Кандића и Ровчана.

Дођоше пред нама Ровчани и подавијаше се са Кандићима око (комунске) земље око које се нијесу могли нагодити.

И Кандићи позваше Грубана Церовића. И Грубан им је судио не идући и не гледајући ту земљу и дао је Кандићима јербо су га они били преварили. И са том земљом Кандићи су били затворили Ровчанима и воду и гору. И они сиромаси Ровчани оћаху да мичу куће с оне земље же су им биле куће. Ово има већ 15. година.

И Ровчани дођоше пред нама и подавијаше се и ми пођосмо са њима на земљу њихову и позвасмо Кандиће, и извиђесмо свеколико и виђосмо да је криво Ровчанима. И хоћаху Кандићи да се закуну за једну пољану.

Пресуда:

Господин Началник Дробњачки Живко Пекић, помоћник Милован Мимовић - пресудисмо: Ову пољану што су се ћели за њу Кандићи клети, подијелисмо је Ровчанима и Кандићима, по наполи, а дадосмо земљу Ровчанима на којој су им куће биле.

И на ово присташе и Кандићи и Ровчани и међу своје крстове.

+ крст Ровачки + крст Кандића

32. Давија Ровчана и Струњаша око горе

На 25. септембра 1872. год.

Давијаше се Ровчани и Струњаша око Становника зимније у гору, и хоћаху се заклету Струњаша да Ровчани ту немају дијела (од турске земље). Ми пошто разумјесмо да Струњаша имају та два становника а Ровчани не могаху никако живјет без те горе, тада им подијелисмо то наполи. При томе истом становнику, бјеше купио Милета Ровчанин Становницу у Милована Јарца и остали Ровчани не могаху пасати без тога исета Милетина.

Пресуда:

Начелници Дробњака Живко Пековић и помоћник Милован Мимовић, процијенисмо оно исе Милетино талијера 10.

33. Уговор о удруживању имања ради заједничке обраде и живљења

На 11. септембра 1872. год.

Да се зна и да је вјерована ова данас учињена сентенција пред свакијем правијем судом. А то како се помијеша Никола Јасеновац са Вукајлом Јасеновцем, да стоје заједно и да им је све њихово имање на три исета: Николи два а Вукајлу треће исе. Потписују се да стоје заједно 10. година дана. Сад ако би било што рђаво до Вукајла, да би река; не можемо више заједно, да му нема ништа, а ако би Никола река приђе да не могу заједно, оне ваде, да одмах да Вукајлу треће исе.

И на овоме међу своје својеручне крсте.

+ Никола

+ Вукајле

II. Из протокола Началства Брда (сигн. у Ист. инст. бр. 233/20)

34. Досуђење издржавања ванбрачног дјетета на терет мајчиног оца

На 1. фебруара 1869. год.

Пека кћер Вукадина Ђиловића из Мораче би удата за Радисава Лучина Ровчанина и побјеже код свога оца. У вријеме стојања по бјегунству имаде дијете са Малишом Радовановијем из Роваца. Дијете умре а она и даље остаде код оца, код којег имадне и друго дијете са Милијом Вељовијем Ровчанином, који немаше нигдје ништа својега.

Пр е с у д а:

Ми, Правитељствујушчи Сенат судимо да отац ђевојке не разликује то дијете од друге ђеце, и да кћер држи њено незаконито дијете код себе за вазда.

У случају ако би се између њих појавио рђав живот да дадне кћери прави дио као своме сину па да она на томе живи са својим ђететом.

Ово зато што је Вукадин држао кћер код себе пошто је прво дијете имала ванбрачно а пресуђена је била за прогон преко границе

35. Продаја имовине одбјеглог лица за намиру дугова

Цетиње, 2. августа 1872. године.

Машо Иванов Драговић из Мораче, одведе жену Јакова Мирковића-Алексића, преко границе.

И поведе дио од животиње његовог сина којег је имао са првом женом.

Зато Сенат наређује капетану да одијели Машов дио од земље и са тим подмири његова сина, потпуно за одузетну му стоку, а оно што претече преко овога дуга по намирењу, да се доносе у народну касу.

III. Сентенције из протокола Сената (сигн. у ИИ бр. фасц. 233)

36. Сентенција о разграничењу Морачана и Васојевића, око Таре На 10. јунија 1840.

Да се зна и да је вјерована ова данас учињена сентенција пред свакијем господаром и правијем судом, ће би од потребе било приказати а то како (су) се били зађели Морачани и Васојевићи великијем инатом око Таре и ливада у Тару. И погодит се не могаху но бјеше дошло међу њима до покоља.

И посла Господар с Цетиња његова брата Пера Томова Петровића и Стефана Перкова Вукотића и још њеке сенаторе и Суд црногорски и брдски и перјанике и капетане из Куча и Мораче.

И састасмо на Тару Морачане и Васојевиће и све ногама обиђосмо и очима виђосмо и почесмо дијелити.

Прво стависмо границу на Црни вал и право с Црнога вала на воду и водом на сред Јасеновог бријега, побијен је кам (међаш). Из бријега на воду и водом како иде Тара до у дно веље Јабуре па право крајем Јабуре уз Јабучки поток на Газ на Тару, и водом све како вода иде до Вучетина камена. А са крај ливаде која се зове Вучетин кам, испод ње водом доклен дође право на пут који излази правцем на Ланишта (па) на Студенац, а са Студенца право преко Горе на Кук.

И тако ово договорно подијелисмо и за право нађосмо и међу њима ову карту утврдисмо.

И која не страна не би послушала да га глоби Суд 100 цекина без ничесова опрошћења, и да буде на њега Господар и сва земља и да му трага не оставимо у нашу земљу.

37. Разграничење у предјелу планинских испаша (комуна) између Ровчана, Пипера и Бјелопавлића

25. јулаија 1840.

Да се зна и да је вјеровано ово данас учињено писмо пред господаром и свакијем судом, ће би било потребно приказати, а то како су се били зађели Ровчани с Пиперима и Бјелопавлићима око планина и око граница. И бјеху се клали и пљенивали и много је зла међу њима било од давнијех доба.

И на данашњи дан дође међу њима Суд црногорски и брдски, којег је послао наш Господар владика Петар Петровић, да им раздјели планине и (утврди) границе. Прво његова брата Пера Петровића и Стевана Перкова Вукотића и остале сенаторе. И тако састависмо главаре од све три стране и разумјесмо све њихове давије и разлоге између њих, и пођоше да све виде и ногама обиђу.

Прво пођоше на Трмање и почеше дијелити и биљега назначавати. Прва биљега од ријеке Мораче између двије пећине и на Јеленски пут на врх стране, а сврху стране право на Пилетину главицу а с Пилетине главице право на Каменик. С Каменика управо под бријег Ивачева дола. До остаје Ровачки. Одатле право на Сертову главицу право на мали Смоник на врх њега а са Смоника право на Букову главицу на Гребоник. С врх Букове главице право на Планиник. С Планиника право изнад Дугога дола, на Тврди крш више пута, с Тврдога крша право путем, присојем изнад Рикочина извише катуна и право на Калуђерски катун. Од Калуђерског катуна право присојем па поред Каменица на Плочу на крај Ђуричкога катуна, с истога право уз врхове, у врх који се зове Зебокур.

У сенту Бјелопавлићку зађе много метеха Ровачкога а Ровчани бјеху дужни Бјелопавлићима много глава и пљенова. Тога ради то им одвојисмо и Бјелопавлићима дадосмо и који би се катун нашао за овијема вишереченијема границама да се миче по сваки начин. Остависмо и утврдисмо да нема један другоме бранити воду нипошто но да поје Ровчани слободно. И осташе Рочвани и Бјелопавлићи на вјечни мир у све и за све што међу њима би до данас.

Почињемо границе од Зебокура право поврх свијех врхова и свега Штитова па право на Рогоћед, с Рогоћеда право на Тврду главицу више Копривног дола, одатле право на главицу на Валове, у кам вељи на ливаде те се под њим сједи у хладу. С камена у клисуру на Калац, па из клисуре на Приљепак, с Приљепка право низ поток и на Језеро у Греду. Од Грде на крај Језера па право на Новаков мрамор, с мрамора право на Плочник, с Плочника право успоред Морачког пута (из) доба турскога.

Да један другоме не брани ни смета нипошто а остависмо и писмено утврдисмо да брани један другоме ливаде и да одбијају стоку од ливада док се покоси сијено. И који би навлаштито запуштао другоме ливаду приђе но је покоси да га глобе цекина 10. И преко

граница да један другоме не гради катуне нипошто. И која страна не би ово послушала да смо сва земља на њега и да му се узме све што има и да га из наше земље ћерамо као крвника и разорника нашега Суда.

38. Сентенција о разграничењу планине Морачанима

Да се зна и да је вјерована ова данас учињена карта пред господаром и свакијем судом, а то како се бијаху завадили Морачани међу собом око планине и дођоше на давију пред Господаром и посла им Господар капетана Јока Савова Вукотића и капетана Божа Нешкова, да им (је) дијеле: од Црнога Вала од Васојевичке Таре, сву планину до на врх Доњег Вучја и до границе Милачке.

И то подијелише на три стотинаша на сваку кућу једнако.

Границу прву ставише на врх Равњана, између Прекобрђана и Равњана и биљега прва извор са крај Тарскога дола, из извора право на косу у Велику главу у врх Тарскога дола, а одатле право низ Мрчаву у Тару међу двије трнове пољане, па отолен право Таром навише на брод на дно Црнога Вала, па отолен косом поред Црнога Вала, а отолен у крш насред Падежа, па отолен у Бајов струг па у Јабучки (струг), па отолен право на дно Злога мјеста у Ковиљатина крш, с Ковиљатина крша у поточину на крај Мори, па поточином до у главу поточине.

Ово оста за Прекобрђане.

Сад ови други дио оста за двије стотине: прва биљега из извора са дно Сретежаца па у главу на дно Локве, с Локве низ Ропушички поток, па на прло код Циганског вира, с вира право у косу на крај Шарота, а отолен на дно ливаде старосидионе између Пољана, отолен у Грот на дно Вагана, па све брдом у Равањско ждријело. Из ждријела Рогоћедом у Корички Струг, из Коричког Струга преко Сиљевица у катун Савин у границу Милачку.

Ово оста за двије стотине све у комун. Ово кад би било за потребу могли би га подијелити све на куће.

И ово им све суд подијели и они драговољно присташе без икаква приговора. И ко би ово сметнуо да да стотину цекина незера (глобе).

Овоме би свједок архимандрит Димитрије Морачанин (Радојевић).

- капетан Јоко Савов Вукотић, с.р.
- капетан Божо Нешков. с.р.,
- капетан Пуро Милетин, ср.,

- стотинаш Петар Мишнић, ср.,
- стотинаш Радован Нешков, ср.,
- стотинаш Антоније Божов, и четрдесет десечара Морачана, ср.,

(Ова је сентенција сравањивана на Цетињу, са оригналом, 4. јунија 1865. године, а копија исте се налази и у овјереним списима Општинског суда у Колашину, Ов. бр. 978/72).

СЕНТЕНЦИЈЕ ИЗ ЗБИРКЕ „ИСПРАВЕ ЦРНОГОРСКИХ СУДОВА” (1879-1899):

1) Велики суд бр. 915, од 11. августа 1879.

Капетану Мрдељи Радовићу.

Дајемо ви наредбу за давију Радовићах и Јагличића због воде.

Да се закуне Петар Вулетин и Ристо Спаин да је Блаженопочивши војвода Мирко дао воду самијема Радовићима да је њихова и да им више њихова млина није нико капац свратити (исту) на другу страну. И то под коло Свете Богородице. А десет других Радовића које Јагличићи именују да се под исто коло Свете Богородице закуну како су Петар Вулетин и Ристо Спахин казали све ријечи Блаженопочившег војводе Мирка када су дошли с Цетиња са исте давије и тада ето вода Радовићима. А ниже млина Радовића да се кропи (водом) као и до сада.

2) МУД, бр. 30. од 5. јануара 1880.

Великом Књажевском суду

Мрдеља Вељов Радовић по највишем благовољењу Њ. В. Књаза Николе I, постављен је за Округног капетана над округом Морачким и Колашинским.

Сједиште реченом капетану бити ће у Колашину.

Част је овом Министарству том Великом суду обзнанити горње.

В. Врбица, ср.

3) Бригадиру сердару Миру Павићеву, Колашин

Пошто је овај Суд прегледао ваш брзојав кога сте спровели г. војводи Пламенцу односно давије Липовске око граница новонасељеницима у планину (Сињавину) и разумио жалбу Липоваца, наша се неумјесна свједоцба Радована Бегова.

Стога ви се наређује да према наредби од 2. августа прошле године под бројем 1884. потврдиш међаше на Студеначке главе и

Јабланов врх и то на ону Главу те су ју прошле године обије стране признавале на Студеничкој глави и капетан и командир на њу означили међу.

Цетиње, 25. јунија 1881.

Велики суд

4) Бјелопавлићи из Даниловграда, брзојавно Великом суду, 8. августа 1882.

Лицем на Спасовдан била је скупштина Бјелопавлићка на Ждребаоник за Сињајевину, на коју се уговор учинио за издиг Бјелопавлићки на Сињајевину а тако и за издиг на доње планине са Сињајевине.

Уговор је био да Бјелопавлић издигне на Сињајевину на Видовдан који имају по 20 музара (оваца). Који не би издига да дадне преступа 10 талијера и то прости војници. А официр који би сакрио сиромаша без питања старијега да му се узме 25 талијера а тако исто и барјактару. А командир или капетан који би уставио у свој батаљон или у своју капетанију којег сиромаша без знања цијеле скупштине да дадне 50 талијера.

На ово се потписасмо сви главари један другоме а тако и народ главарима, да ћемо с тијем уговором изаћи на Сињајевину сви.

По овом, узели смо говор о здизању са Сињајевине, на које се дигао на ноге Милован Бошковић и рекао међу цијелом скупштином: „Слушајте Бјелопавлићи! Пређе Малога Госпођинадне да не смије ниједан Бјелопавлић здићи са Сињајевине. Који би здига, иста глоба на њега пада. И опет да се намора да издиже на исто мјесто.”

На ово цијели главари а тако и народ присаде и на то се потписасмо.

Главари Бјелопавлићки.

5) Изасланик Великог суда, решава спор између Ровчана и Палибрка у Мушовића Ријечи, око имовине:

По највишем налогу Њ.В. Господара, који сам примио средством писма г. Министра ун. дјела, бр. 1014. од 2. јула ове године, пошао сам јучер да развиђу давију у Мушовића Ријеку између Палибрка и Ровчана.

Палибрци се жале на Ровчане, сердара Мира и друге главаре: „Узеше нам земљу Округлице, Луге и Лаз те подијелише Ровчанима а ми нијесмо као остали Црногорци примили од новодобивене земље”.

Кажу још и то да им је ком. Милисав Мишнин кад је дијелио земљу у ове крајеве натраг двадесет и неколико година, ову исту земљу дао за Језерине које је њима одузео и дао ју Лакићу Радованову, што Милисав данас на лицу мјеста потврђује. Да Милисав никад није ни ријечи око овога проговорио опет је кривица била одузети Округлицу и Луге Палибрцима који су стајали више од 25 година на најопаснијем мјесту и најближе овој вароши и тврђави до 1878. године, а иза тога што да су насељене ове 6 кућа Палибрка, без овога не би могли из куће изаћи нити се имали рашта овђе обртити.

Дакле, на основу чисте правике одузео сам Округлице и Луге од Ровчана и дао их Палибрцима. Лазе им такође оћах уступит које су пред кућама њиховим и које од Луга дијели само Ријека Мушовића, но не могах због тога што одавде по до на Шишко језеро погнала се давија између Ровчана и Морачана за коју је тај В. суд обећао послати особиту комисију која ће давију расправит и коначно ријешити у своје вријеме. До те комисије оставих Лазе које је Милисав био дао Палибрцима и које ће комисија знат по праву дати ономе коме буду припадале, пошто изнађе онога што мене смета дати и Лазе Палибрцима.

Умољавам тај Велики суд да ову давију као коначну, ријешену стави у протокол почем ја немам протокола.

Колашин, 11. август 1883.

Ваш К.П.Радоман

б) Сентенција око планине Бјеласице:

По наредби Великог суда од 22. августа под бр. 1966., поћох на лице мјеста у планину (на Раскрсницу, предно Бјеласице) око чега се давијаху Речињани и Трепчани и која се давија између њих продужавала и то око међа у поменутом мјесту и које смо међе оставили између њих, покојни Иво Радоњић и ја назад 23. године. На исте међе сам позвао обје стране и окружног капетана Бакића и казао им да смо пок. в. Иво и ја оставили између Речињана и Трепчана у планину, границу слиједећу:

- С Чкале (клисуре) ће је усјечен крст, с ниже пута права линија у Црни вал на дно Врањака ће смо онда усјекли крст. Од Црног вала косо навише на највиши врх Троглаве (средњи врх) ће је усјечен крст.

Сада између Трепчана и Речињана поновисмо више поменуте међе по којима источно-јужна страна остаје за Трепчане а источно-сјеверна страна за Речињане.

Од крста те је на Чкали усјечен, остали међаши на врх крша правом линијом, отолен у танку јелу правом линијом, а отолен правом линијом на крај земље коначине правом линијом и у Црни вал ће смо најрпије крст усјекли. Одатле косом на крст у средњи врх троглаве.

Трепчанима ослободисмо да имају слободан пут преко клисуре до на своју планину.

По чему су Трепчани напали Речићане, дужни су платити све трошкове и путнине учињене у овој давији.

Чкале, 2. септембра 1885.

Војвода Марко Мартиновић ср.
К.Ј.Бакић, ср.

Присутни Трепчани:

- кап. Вуксан Раичевић,
- Голуб Отов

Речићани:

- сердар Миро Павићев,
- Вуле Радивојев
- Радован Бегов
- Радосав Лакићев

Другоплеменици:

- кап. Драго Бакић,
- перј. Иван Вељов
- пер. Шако Пипер

7) Казивање Мира Павићева морачко-ровачким и Бјелопавлићким капетанима о границама у планинама:

Господо капетани. „Чуо сам да сте се свадиле око граница између планине Ровачке и Бјелопавлићке. Границе су праве како их је учинио пок. Перо Томов и почињу:

На Ивачев до у Равну плочу, у Каменицу, па отолен на врх Сртове главице више снијежнице, па отолен преко Рупа иза Пониквице па на правац у Мали Смоник. Из Малог Смоника у праву Букову косу на врх Гребеника, па отолен у Планиник, па из Планиника у Тврди крш на врх Дугога дола, па из Тврдога крша попречке преко горе па у главицу на врх Рикочице више Калуђерскога катуна. Па отолен на врх

Курозеба, па врховима поврх Маглина у Рогођед. Већ се тамо мијеша с пиперском планином.

Увјерите се да су ово праве границе што вам казах а које је признао пок. Бајо Бошковић и Раде Ивановић а ту је био и поткомандијер Спасоје Тодоров Ђикнић, који ће вам исто казат као и ја.

Бјелопавлићима је било тијесно од планине, ја сам доста њима трпио преступе а Ровчанима вазда говорио: немојте моја браћо с Бјелопавлићима у омраз бити зашто је њима тијесно, а они су људи који признају што је Суд.

Господо капетани, данас Богу хвала у здравље Господарево проширио нам је Господар у Сињавину и Колашин. Него вас братски молим, ограничите између себе то мало удута док се није што неваљалије излегло између вас и учините како је најљепше и најсрећније.

Ако не вјерују Бјелопавлићи ове границе те ја кажем ја ћу вам добавити праву Сентенцију која ће исто овако гласити, коју је учинио пок. Перо Томов.

Ровца, 4 12. 1887.

С поздравом, бригадир
Миро Павићев

8) Упутство Великог суда капетану у Колашину о натапњу земаља из ријеке Свињаче:

У одговору на твоје писмо од 15. тек. мјесеца у коме достављаш о навртају воде с ријеке Свињаче за топлјење земаља у Смаилагића пољу, Мишур Селић и Милутин Перишин, кажу да би се та вода могла наврнути на горњу страну и о мање штете и да би се много више могло земље топити и да би њима било премного штете од тога јаза.

Зато ћеш поново поћи да проводиш за навртај те воде. И узми собом три-четири вјешта човјека па уредите тај навртај и јаже према наређењу члана 122 и 132. Општег имовинског законика, али се добро о томе заузмите да се вода наврне од које ће се моћи највише земаља топити и јаже спроведите кудијен је најмање штете.

А ако не пристану давуције на твоју уредбу пошљи опширно извјешће и у исто уложи и план како то постоји ради бољег објашњења.

Цетиње, 19. маја 1889.

Велики суд

9) Давија Дуловића и Јекнића из Горње Мораче.

Горња Морача, 20/8 1889.

А то како имају давију Јекнићи око горе Драга између Трновице и Сврка, тј. око горе те им је ком. Лука Илин дао Јекнићима.

Дуловићи задавијаше капетану Милики Војводићу.

Кад капетан нађе подјелу ком. Луке зато их спроводе у Велики суд. Славни Велики суд нареди да за то пође и пресуди кап. Грубан Церовић и капетан Милика.

Ми смо по наредби дошли на лице мјеста и саставили Дуловића и Јекнића. Дуловићи кажу да је то њихово сопствено без да имају Јекнићи ту дијела. Јекнићи одговарају да су им Драге од старине биле заједно а по држању да су само Јекнића.

Обје стране своје доказе заснивају на захтјевима да се куну, но не шћеше један другоме допуштити клетву.

О с у д а:

По нашој увиђавности нађосмо да је то њих обеју страна заједнички комун, да се обје стране могу подједнако служити и то што им је било под давијом то им остаје заједница. Обиљежисмо до браћевине тј. до куповице Жугића па са Јагњилишта између пећина па наниже Сувијем потоком у Вијан поток, па навише уз Вијан поток до Ластва греде, па десно гредом у Крстоваче, па подно горе у Заглавак. Сва гора и паша остаје им у заједнички комун изузимајући неколико комадића баштина у овом, појединих лица-власника, које цијело село признаваше. То остаје за исте неповредиво с тијем да по увиђавности капетана Милике одвоје помало горе као торине при тијем баштинама.

На ову осуду присташе и бише задовољне обје стране и закрстише се пред нама.

Путнине и дангубе било је за пет дана, што узесмо од обадвије стране.

На служби капетан Грубан Церовић,
капетан Милика Војводић

10) Давија између Ђуковића и Кујовића око воденице, горе и воде:

Давија Шуковића противу Кујовића око воде за кропљење земље и дијела горе.

Шуковићи кажу: Била нам је цијела гора питома и дивља заједно па смо позвали суд да нам ју подијели, ђе је суд дошао. И одабрали смо девет дјелација да нам гору дијеле са судом. Нама Шуковићима била су два дијела а Кујовићима трећи. Најприје смо саставили уговор око воденице и остала нам је вода и воденица у комуноу да сви имамо ред. Послије смо гору дијелили и међаше ставили. Најприје са Ступа све брдом у Бујачу па путем у Љубљажино брдо па у Лазину у Равни гвозд, путем у Врело па у Прибојину Перутину, па на дно Лазине при дну Косјаче, одатле путем на пропланак па на дно дубља у Крш.

Ово су наше прве међе од дијела. Сада по уговору тражимо ред у води за кропљење.

Кујовићи одговарају: Истина, сва гора нам је била заједно а за воду и воденицу нијесмо ништа зборили, само што је Шуковићима остао ред у воденици и један лисник у комуноу иза воденице. А међаши су најприје били са Ступа путем на Бујачу, с Бујаче на Љубљажино брдо, па путем на Равни Гвозд, па путем на Мртву козјачу, па на Ристову прибојину, па путем на пропланак, па на крај Дубља. Ово су нам праве међе од првог дијела када смо гору подијелили. А вода извире из нашег предјела сва што је Шуковићи траже.

П р е с у д а.

Пошто сам разабрао њихову давију онда сам за међаше учинио да пођу на протокол Баја Бошковића који је о томе судио, па ако не угоде Кујовићи да плате путнину Шуковићима. А тако ако не би угодили Шуковићи по Сентенцији да плате Кујовићима.

Не погоди ли сентенција међе да се по увиђавности суда закуну дјелације од једне стране.

За воду пресудих да најприје кропи они што му је најближа земља води, па одна по реду док би год засушило оној земљи што је најпрва води по закону а по увиђаности сељачког одбора за воду враћа се одмах натраг на даљој и недоспјела вода.

А за воденицу која је на води оста им заједно по редовницима, па коме је воља на његов воденички ред може је повести на своју баштину. А који немају реда у јазу оставља им се ред у воденици неђељног дана и ноћно кад га западне на ред.

На које Кујовићи пристају.

Барјактар Раде Николин, Милосав Милованов, Илија, Вукосав, Милун Савићев, Петар, Василије, Ристо Перов, Бего Милованов, Периша Обрадов, Тадија Симов, Лакић Милетин и Милун Бајов.

Морача, 1/10. 1989.

Капетан Радован Радовић

11) Давање извјештаја уз биљет (апелацију) од капетанског суда оркужном суду (Колашин):

Давија између Бошковића који стоје у Требаљево и БогUTOваца око Сушца.

Капетан Лазар каже: Донио сам наредбу с Цетиња на капетана Мрдељу Радовића да нам дадне тј. одијели земљу у Требаљево.

Капетан Мрдеља изашао је на Марково брдо и с њиме бјеше сердар Миро и командир Драгиша, и сви главари.

И тада им је (Бошковићима) капетан Мрдеља дао земљу од Сувоарне до Сушачког потока, и све смо то држали као својину. Данас БогUTOвци оће да имају дио у Сушац.

Ја пошто саслушах обе стране то позовем Мрдељу тадашњег даваоца и командира Драгишу да ствар посвједоче.

Капетан Мрдеља дође и каже да је Бошковићима дао земљу кудијен каже Лазар С. Бошковић, Командир Драгиша није долазио но је послао биљет у којему каже као и капетан Мрдеља.

Пр е с у ђ е н о:

Пошто капетан Мрдеља и командир Драгиша посвједочише да је истинит доказ командира Лазара с његовијем рођацима, то осуђујем да БогUTOвци плате учињене путнине и дангубе пошто су напанули Бошковиће.

На осуду БогUTOвци не пристају но ишту билет за тај Суд.

Колашин, 19/9 1891.

Капетан Вуле Р. Булатовић

12) Допунска пресуда Великог суда у спору између Љевиштана и Теочана (у Горњој Морачи) (као додатак пресуди од 25. новембра 1895.):

Пошто је поново Велики суд узео ову давију у разматрање, то је нашао да је права граница ријеком Морачом између Љевиштана и

Теочана коју границу потврђује и биљет пок. војводе Шола а тако и казивање пок. Рада Бећирова, који каже да им је остало послужја гором из Осоја, а пошто је ово Осоје на другу страну ријеке Мораче, тј. Телачку и по томе је јасно да је ријека Морача граница између Љевиштана и Теочана.

На основу тога Велики суд ријеши да та граница и убудуће остане између наведених села а Љевиштани да имају право послужуја са гором у Осоју Теочком. А за пашу остаје да се служе као што су се досад служили. По овом ријечју послужја с гором, разумије се да Љевиштани немају право у гору градити клачине и сјећи листове, а за све друге кућне потребе могу се из ове горе служити.

Судске путнине плаћају Љевиштани а Теоачни својим свједоцима.

Ова наредба замјењује у свему наредбу овога Суда послату томе суду од 25. новембра 1895. године.

Велики суд

13) Давија између Дожића и сердара Риста Рашовића, око Студеног извора у Врујцима (Доња Морача):

Окружном суду Колашин.

Услед апелације сердара Р.Рашовића од 18. маја т.г. на пресуду Великог суда која је томе суду спроведена 2. маја 1898. године, Његово Височанство Господар, изволио је

Р и ј е ш и т и:

1. Да се све воде у општини Врујачкој (и у Доњој Морачи) заједничкијем трудом свију општинара уреде за њихову сопствену употребу;

2. Да се општинари Врујачки служе општинским водама како је која којему на бољу сенат све дотле докле појединијема дотична вода подмирује све потребе, а у недостатку ма од чега појединијех вода сваки се општинар може слободно служити другим општинским водама како сам за најудесније нађе;

3. Студени извор који се налази у својини и близини куће сердара Риста Рашовића сматра се општинском водом као и све друге Врујачке воде које се буду уредиле (али да се њиме, Студеним извором) могу служити општинари само онда кад би им примањкала вода на другим општинским изворима који су им наручнији. И у таквим приликама

сердар је Ристо дужан створити појило на саму главу Студеног извора и учинити га доступним као и друга уређена општинска појила. Иначе кад Студени извор није општинарима потребит сердар Ристо може спроводити на своју употребу као и други општинари по праву првијенства.

Путнине госп. Пекића и 15. радника Дожића падају на сердара Риста Рашовића према наредби Великог суда од 5. маја ове године бр. 1052.

Уређење поменутих вода и уредно (коришћење) истијема строго ћете наредити и пазити да се изврши.

Цетиње, 5. јуна 1898. год.

ВЕЛИКИ СУД

ЗАКЉУЧАК

Валтазар Богишић је дошао у Црну Гору априла 1873. године ради претходних и припремних радова на кодификацији црногорског обичајног права у циљу израде имовинског законика, обухватајући при том и обичајно право сусједних племена и „приморских крајишника”, трагајући нарочито за свим правним споменицима и судским записима, који су га, како је писао, „највише притезали” јер је и правне обичаје и судску праксу сматрао супсидијарним изворима права, како је то преточио у одредбама Законика

У чл. 779 ОИЗ Богишић је унио: „Обичај и његово правило бива, у законскоме смислу, оно правило које се држи и које влада у народноме и судскоме животу, а није ушло међу правила писаног закона”.

У чл. 782 ОИЗ стоји: „Темељ је, разумије се, у закону и закониту обичају, правда и правича, те кад судац суди по правилима узетим из закона или из законита обичаја, он свакако ради на основу правде и правиче. Ипак, правила по којима он суди, већ је законодавац и народни живот отуда извео. Тек, кад ни у закону ни у обичају нема прилична правила за неки посао, а није га могуће ни подобитијем наћи, правда и

правица постају за суца непосредним извором, из кога он правце треба да црпи своје правило, према особитој природи посла који се суди. Та се радња и зове: суђење по правди и правници.

У такоме суђењу судија треба да, оцјењујући са сваке стране прилике посла, пази особито на то што часни људи држе да је право, и што је у складу са јавним вјеровањем и поштењем, без којих не може бити уредна саобраћаја међу људима. И ако судија све то ради по души и савјести, он опет треба да пази, колико је год могуће, и на разум и мишљење народа или разреда људи којима су обични послови те руке”.

У свом раду „Десетина судских записа из Паштровића” / Београд 1906. г./ Богишић је нагласио: „Судски записи који нас, наравно, највише притежу, носе свагда на челу обичну, готово стереотипну формулу: - Сиедећи ми четири суђе и воиводе с банкадом”... и да су „судије били људи из народа, те су у главnome мислили као и народ и одлуке своје оснивали на појмовима о правди и правници наслијеђенима од предака... што се обично називље е q u i t a s”.

Судска пресуда по својој правоснажности има по правилу обавезну снагу само за странке. Једино тзв. установљавајућа пресуда, којом се установљава постојање или непостојање нечијег права, дјејствује према свим лицима (*erga omnes*). И поред ових, у правној теорији прихваћених формулација, судска пракса је углавном, и у прошлости и у садашњости, у грађанском праву имала општи значај и третман извора права и шири значај и утицај на доношење закона као главног извора права. Она је свакако супсидијарни извор права, послије закона као првјенственог извора.

Како је правна наука грађанског права посредни извор права будући помаже разјашњењу појмова и уједначењу правне праксе, то је од значаја и важности прикупљање, систематизовање и објављивање судске праксе ради њеног уопштавања и уједначавања.

Као великан правне науке и велики ерудита у законодавном раду, Богишић је, како се лијепо изразио, „највише притезао судским записима” па и при кодификацији црногорског обичајног имовинског права прибављајући исписе судских одлука нахијских начелстава из њихових судских протокола који су, дјелимично раније, а цјеловито од његова доласка у Црну Гору били уведени и вођени у свим нахијским начелствима.

То су прве сабране али необјављиване збирке судских одлука у Црној Гори, које и сада имају извјесни значај за проучавање историје права.

У ову збирку су унесене одабране судске одлуке начелстава: Морачког, Дробњачког, Брда и Сената (као и каснијег Великог суда почев од 1879. године) из периода до 1899. године (када је Богишић напустио Црну Гору) које се односе на Колашински крај (раније Началства Морачко, до јесени 1878. године одн. ослобођења Колашина).